

УДК 94(4)“192/199”(477.83)

Роман ГОЛИК, Марта НАДРАГА

ПРОХОДИ ІСТОРІЄЮ Й МАНДРІВКИ ПАМ'ЯТТЮ: ОБРАЗ ЛЬОВОУ У НАРИСАХ ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА Й ОЛЕКСАНДРА НАДРАГИ

Здійснено порівняльний аналіз образів Львова у нарисах Івана Крип'якевича та Олександра Надраги. Ці тексти розглянуто як особливі різновиди путівників містом та його історією.

Ключові слова: Львів, ментальність, історія, образ, Іван Крип'якевич, Олександр Надрага.

Між двома світовими війнами українське галицьке краєзнавство переживало особливий час. У дуже непростих політичних умовах, після програшу в протистоянні 1918–1919 рр.¹ українці прагнули довести, що, попри все, Східна Галичина під історичним та національно-культурним оглядом була й залишається їхньою землею. Центром історіографічної, краєзнавчої та суспільно-політичної боротьби за галицькі землі був Львів як княже місто та столиця ЗУНР². Саме тут жили й діяли двоє українських інтелігентів: відомий історик Іван Крип'якевич та знаний адвокат Олександр Надрага. Обоє – тісно пов'язані з колишньою столицею Галичини.

Відомо, що Львів для Івана Крип'якевича був не лише рідним містом, а й предметом наукових студій та особливої емоційної прив'язаності³. Ще на початку ХХ ст.

¹ Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998.

² Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1995. Див. також Голик Р. “Місто Лева” і “серце батяра”: образ міста й щоденне життя львів'ян між двома світовими війнами / Р. Голик // Історія Львова. – Львів, 2007. – Т. 3. – С. 149–162.

³ Іван Крип'якевич народився 25.06.1886 р. в сім'ї священика, адміністратора церкви Петра і Павла (1887–1891) та гімназійного катехита (1895–1914) у Львові о. Петра Франца Крип'якевича. З 1896 до 1904 рр. вчився у ІV Львівській гімназії. У 1904–1909 рр. студіював на філософському факультеті Львівського університету. Після вчителювання в Рогатині (1909) працював бібліотекарем НТШ (1910–1912), у міжчасі захистив докторську дисертацію на тему “Козаччина і Баторієві вольності”, а в 1912–1914 рр. викладав у Львові в українській Академічній гімназії. Дійсний член НТШ з 1911 р. Згодом (1914–1939) навчав історії в гімназіях Рогатина та Жовкви. У 1921–1924 рр. він – професор та секретар сенату Українського тасного університету (Львів). З 1934 по 1939 рр. – професор історії Львівської богословської академії. У 1942–1944 рр. працював в “Українському видавництві” у Львові. З 1945–1947 рр. – професор, завідувач кафедри історії України. З 1944–1945 рр. виконував обов'язки декана історичного факультету Львівського університету. Водночас з 1940 р. керував Львівською філією Інституту історії України. У 1948–1951 рр. був також співробітником Львівської філії Музею етнографії АН УРСР. З 1951 до 1962 р. – завідувач відділу, директор Інституту суспільних наук у Львові, академік АН УРСР (1958). Помер у Львові 21.06.1967 р., похований на Личаківському цвинтарі. Хоча головною для вченого була тема українського козацтва та постать Б. Хмельницького,

молодий тоді історик написав об'ємні й дуже детальні праці про середньовічну Львівську Русь, (етноконфесійні проблеми та повсякденне життя вулиці Руської), про торговельну діяльність ранньоновітніх львівських купців (торговельна книга Шольца й Боїма тощо). Крім того, під егідою “Просвіти” дослідник видав популярний синтетичний нарис історії українського Львова. Зрештою, опубліковані у 1932 р. “Історичні проходи по Львові” Івана Крип'якевича заслужено здобули славу канонічного путівника по місту не лише серед львівських українців⁴. Ця книга часто привертала увагу вчених як джерело інформації та об'єкт дослідження. Натомість схожі за задумом львівські есе адвоката Олександра Надраги (1888–1962)⁵

проте Львів завжди посідав важливе місце у його наукових зацікавленнях. Від праці “Львівська Русь в першій половині XVI ст.” (Львів, 1909); до Історичних проходів по Львові (Львів, 1932) та розділу “Львів княжих часів” у “Нарисах історії Львова” (Львів, 1956). Див: *Ісаєвич Я. Крип'якевич Іван Петрович / Я. Ісаєвич // Енциклопедія історії України: у 10 т. – Київ, 2009. – Т. 5: Кон — Кю. – С. 390; Литвин Т. Іван Крип'якевич як історик-просвітянин / Т. Литвин, М. Литвин // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2010. – Вип. 19: “«Просвіта» – оберіг незалежності та соборності України”. – С. 436–444; Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві.*

⁴ Тут і далі цит. за перевиданням: *Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові / І. Крип'якевич. – Львів, 1991.*

⁵ *Олександр Надрага* народився 15.10.1885 р. у м. Бережани в родині офіцера Львівської цісарської команди жандармерії № 5. Антона Надраги. Навчався у львівській школі ім. святої Анни та в IV гімназії у Львові. З 1904 р. навчався в Львівському університеті, де в 1911 р. отримав ступінь доктора права й політологічних наук. Працював урядовцем державної адміністрації в Станіславові, де на початку Українських визвольних змагань став комісаром староства. Згодом повернувся до Львова, де вів адвокатську канцелярію разом з Володимиром Охримовичем – видатним українським етнографом та адвокатом. У 1921–1925 рр. викладав у Львівському тасемному університеті. З 1931 р. – активний член Українського католицького союзу, заснованого митрополитом Андреем Шептицьким. З 1932 по 1939 р. викладав у львівській Богословській академії. Член товариства “Народна лікарня” у Львові. Протягом 1928–1939 рр. входив до редакційної колегії вісника “Життя і право”, Союзу українських адвокатів та Товариства українських правників, де публікував фахові праці. Постійно цікавився історією Львова. У періодичні (“Діло”, “Життя і право”, “Краківські вісті”, “Львівські вісті”, “Нива”) публікували його нариси про Львів та про знакових постатей міста. Брав активну участь у створенні української лікарні ім. митрополита А. Шептицького, Дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка, Богословського наукового товариства, член Головної ради Товариства українських правників, правління Союзу українських адвокатів. У 1940–1941 та 1944–1946 рр. – доцент юридичного факультету Львівського університету ім. І. Франка. У 1941–1944 рр. вів приватну адвокатську практику й викладацьку діяльність у Богословській академії. У жовтні 1947 р. вивезений до м. Анжеро-Судженська (Кемеровська обл.). Під час заслання (1947–1958) працював над підручником римського права та спогадами з минулих літ. У 1959 р. повернувся в Україну без права проживати у Львові. У 1959–1962 рр. перебував у місті нелегально. На початку 1962 р. змушений був переїхати до Самбора, де й помер. Спершу був похований на місцевому цвинтарі, згодом перепохований на Янівському кладовищі у Львові біля могили батьків. Праці: Товариство українсько-руських правників у Львові (1909–1933) // Ювілейний Альманах Союзу Українських Адвокатів. – Львів, 1934. – С. 12–29; Правна доля реальності Греко-Католицької Духовної Семінарії у Львові // Праці Греко-Католицької Богословської Академії у Львові. – Львів, 1935. – Т. 1–2. – С. 233–243; Die Rechtslage der unierten Kirchen und der Union in jetzigen Polen // Zeitschrift fuer Ostrecht. – Berlin, 1933. – Heft 8–9. – S. 737–755. *Про нього: Надрага Б. Dum spiro spero (Поки живу (дихаю), сподіваюсь). До 120-річчя від дня народження Олександра Надраги / Б. Надрага // Львівщина у 2005 році. Знаменні і пам'ятні дати краю: Календар. – Львів: Ліга-Прес, 2005. – С. 33–35; Гловацький І. Українські адвокати*

мали складнішу долю. Частина з них було надруковано у 30-х рр., – насамперед у газеті “Діло”. Згодом їх мали зібрати й видати окремою книжкою. Проте події 1939-го й наступних років перекреслили ці плани. Друга частина цих есе була опублікована у львівській та краківській українській пресі воєнного часу. Третя залишалася в рукописах аж до 2004 р., коли завдяки ентузіазму Костянтина Курилишина більшість опублікованих та неопублікованих досі львівських оповідань (чи “фельетонів”) О. Надраги побачила світ⁶.

Попри це, тексти Івана Крип’якевича та Олександра Надраги варто порівнювати. Насамперед тому, що їхні автори не лише жили у тому самому місті і в той самий період, а й впродовж довгого часу підтримували тісні дружні контакти. Це й не дивно: і син гімназійного катехита Петра Крип’якевича Іван, і син урядника львівської жандармерії Антона Надраги Олександр навчалися в одній і тій самій гімназії в одному класі⁷. У гімназійному щоденнику І. Крип’якевич навіть називав О. Надрагу одним із перших пропагандистів українства у польськомовному шкільному середовищі: “Перший, що зачав говорити по руски, був, мабуть, тов[ариш] Олекса Надрага; він також, здає ся, перший вступив до тайного кружка студентського”⁸. Згодом вони разом студіювали і в Львівському університеті, хоча й на різних відділах: Іван Крип’якевич зосередив свою увагу на історії, Олександр Надрага вивчав право. У цей час їх називали нерозлучними приятелями. За спогадами родини, при закінченні університету Олександр Надрага навіть змінив день свого випуску, щоб “промуватися” одночасно з Іваном Крип’якевичем, виразивши символічну солідарність з давнім товаришем. Згодом шляхи обох приятелів розійшлися, вони оберталися в різних професійних середовищах, однак завжди з повагою ставилися один до одного.

Важко однозначно сказати, що слугувало першим поштовхом львовознавчих зацікавлень обох приятелів. Можливо, підґрунтям для “Історичних проходів по Львові” Івана Крип’якевича стала діяльність учнівського гуртка, яким він керував у філії Академічної гімназії⁹. Натомість Олександр Надрага стверджував, що його власне захоплення історією та архітектурою Львова – наслідок спілкування з матір’ю відомого згодом польського літературознавця, єврея за походженням Оліуша Кляйнара (якого І. Крип’якевич вважав одним із найвизначніших своїх

Східної Галичини в світлі архівних джерел (1800–1939 рр.). – Львів: Сполом, 2008. – С. 86; Тищик Б. Доктор права, доцент Надрага Олександр Антонович: основні віхи життя та праця на юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка / Б. Тищик // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів, 2016. – Вип. 62. – С. 64–71; Redzik A. Надрага Олександр Антонович / А. Редзік, М. Надрага // Encyclopedia. Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2014. – Т. 2. – С. 177–178; Redzik A. Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946 / A. Redzik. – Lublin, 2006. – S. 14, 164, 170, 173, 191, 197–198, 247, 287, 289–291, 293–297, 299, 300–301, 318.

⁶ Надрага О. Серед львівських парків / О. Надрага. – Львів, 2004.

⁷ Крип’якевич І. Спогади (автобіографія) / І. Крип’якевич // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 103–104.

⁸ Заболотна І. Гімназійний щоденник Івана Крип’якевича / І. Заболотна // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2007. – Вип. 12. – С. 441.

⁹ Серета О. До генези “Історичних проходів по Львові” І. Крип’якевича / О. Серета // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип’якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 731–732.

однокласників¹⁰). Проводжаючи свого сина і Олександра Надрагу зі школи додому, “пані Кляйнерова” намагалася прищепити обом любов до того міського середовища, в якому вони жили: “Ми йшли, упоєні чаром (...) міста та заслухані в кожне слово нашого чудового провідника, від славних оборонних мурів костелу оо. Бернардинів, межовий годинник якого здавна вибивав час на п'ять хвилин раніше, попри Міський арсенал, Порохову вежу, Волоську церкву з її чудовою Корняктовою вежею й каплицею Трьох святих, Чорну кам'яницю – осідок консула королеви морів, Венеції, з крилатим гербовим левом; синагогу Золотої Рози, каплицю Камп'янів, костел оо. Домініканців з Торвальдсеном всередині, Вірменську катедру; (...) попри костели Марії Сніжної та Івана Хрестителя й найстаршу львівську церкву святого Миколая аж до церкви св. П'ятниць на вулиці Жовківківській. Під проводом пані Кляйнарової ми перший раз докладно оглядали Природничий музей Дзедушицьких; вона довірила нас симпатичному керівникові читальні для молоді Закладу ім. Оссолінських; вона завела нас на Рацлавицьку панораму в часі Крайової вистави 1894 р. Пані Кляйнерова запалила в хлоп'ячих серцях вогонь безмежної любові до Львова (...), котрий ще й зараз палає гарячим полум'ям у (...) старому, хворому моєму серці й згасне не раніше, аніж воно перестане битися” – згадував Олександр Надрага¹¹.

Для Івана Крип'якевича Львів досить швидко став об'єктом наукових студій. Олександр Надрага у перші десятиліття ХХ ст. зосереджував свою увагу на адвокатській практиці¹², зацікавлення історією Львова було для нього приватним хобі. Одним із потужних стимулів до популяризації львовознавчої тематики в обох авторів стало утворення та короткочасне існування “Кружка приятелів Львова”. Засноване у 1921 р., це об'єднання провідних українських інтелектуалів, громадських та релігійних діячів (Й. Сліпий, І. Труш, І. Крип'якевич, І. Свенціцький, Б. Януш, М. Голубець, М. Стефанівський, І. Куровець, О. Степанів, О. Басараб, С. Шухевич, С. Шах, О. Надрага) мало слугувати противагою аналогічному польському товариству¹³. Як голова “Кружка”, І. Крип'якевич відповідав за синтетичні теми з львівської історії (зокрема такі, як княжий Львів). Натомість О. Надрозі доручили готувати матеріали до локальної історії міста (костели св. Єлизавети й Марії Магдалини, Політехніка, костел св. Лазаря)¹⁴. Одним із проєктів, які запланував “Кружок”, мало стати видання “монографії Львова” та спеціального українського провідника по місті, а наскрізною ідеєю чи методом їхньої підготовки – віртуальні й реальні мандрівки Львовом та околицями. Саме тут, на думку С. Шаха, треба шукати генезу пізнішого путівника М. Голубця та Крип'якевичевих “Історичних проходів по Львові”¹⁵. Ймовірно, функціонування розпущеного невдовзі “Кружка” підштовхнуло також і О. Надрагу до написання власних львівських нарисів-фельєтонів.

¹⁰ Крип'якевич І. Спогади (автобіографія). – С. 84.

¹¹ Nadraga O. Matka i syn / O. Nadraga // Juliusz Kleiner. Księga zbiorowa o życiu i działalności. – Lublin, 1961. – S. 162.

¹² Гловацький І. Українські адвокати Східної Галичини (кінець ХVІІІ – 30-ті роки ХХ ст.) / І. Гловацький, В. Гловацький. – Львів, 2004. – С. 104.

¹³ Шах С. Львів – місто моєї молодості. Спомин, присвячений Тіням забутих Львов'ян / С. Шах. – Львів, 2006. – Ч. 1–2. – С. 37.

¹⁴ Там само. – С. 38, 40.

¹⁵ Там само. – С. 42.

Отож, Іван Крип'якевич та Олександр Надрага реалізували, фактично, один проект, але у різний час, у різній формі та різними способами.

Проходи історією: модель Івана Крип'якевича. “Історичні проходи по Львові” І. Крип'якевича мають особливу структуру. По суті, це – і цілісний текст, і збірка краєзнавчих нарисів (переважно з часопису “Життя й знання”) з відповідним ілюстративним супроводом – результат реальних мандрівок (проходів) Львовом¹⁶. Мандрівка містом тут починається з екскурсу в його давню історію (“Княжий город”), що мала маніфестувати споконвічну українськість Львова, а далі продовжується окремими географічними маршрутами (Високий замок, Ринок, Руська вулиця, Середмістя та довколишні вулиці, Личаків, Галицьке передмістя, напрямок від Полтви до Єзуїтського парку, Замарстинів, Клепарів, Голоско, Брюховичі тощо). Ще один з розділів книги мав не географічний, а історико-архітектурний та етноконфесійний вимір. Описуючи “Церкви княжого Львова”, І. Крип'якевич не лише додатково окреслював межі руського (українського) Львова, а й нагадував, що давні руські храми символізують його українську генезу. Водночас помітно, що мандрівка Львовом у Крип'якевича – це подорож насамперед середньовічним та ранньомодерністичним містом. Сюжети, пов'язані з цим періодом, домінують у більшості розділів його путівника. В окремих випадках це домінування стає дуже помітним. Наприклад, історія єврейської дільниці закінчується узагальненим описом антисемітських погромів ранньої нової доби; про дальшу еволюцію львівського єврейства у ній не згадано нічого¹⁷. “Проходи” – переважно реконструкція минулого, втрачених об'єктів міського простору, адресована до читацької уваги: вчений описував знищені часом та людьми міські мури, середринкові кам'яниці, колишні будівлі на околицях міста тощо. Дуже часто автор розказував читачеві (віртуальному мандрівникові), що було на тому чи іншому місці “у давні часи”, і лише в окремих випадках акцентував на тому, що там було на момент видання книжки (зазвичай тоді, коли йшлося про музеї або українські суспільно-культурні установи). Тому факти міської історії до XVIII ст. у “Проходах” подані дуже детально, а XIX і XX ст. – вибірково. Львів кінця XIX – першої половини XX ст. з'являвся у його тексті лише фрагментарно, на маргінесі – тоді, коли йшлося про значущі або незвичайні, з погляду вченого, факти з життя львівських українців. Так, з подій 60–70 рр. XIX ст. окремо згадано лише перший шевченківський концерт 1869 р. (при описі стрільниці Куркового братства)¹⁸, а 20-ті рр. XX ст. представлені тільки польською газетною легендою про магічну постать лицаря на Високому Замку¹⁹. Заразом помітно, що автор хотів зробити свої проходи діахронічними, подати історію кожної з міських дільниць від першої згадки до 30-х років XX ст. Проте ця схема у його тексті була реалізована по-різному, тож часовий і тематичний зріз крип'якевичевого путівника неоднорідний. Не часто автор розповідав і про повсякденне життя, вбрання та ритуали львів'ян: тоді, коли йшлося про Руську вулицю,

¹⁶ Про місце цього тексту серед інших путівників див.: Мовна М. “Історичні проходи по Львові” І. Крип'якевича: 80 літ тривання / М. Мовна // Народознавчі зошити. – 2012. – № 6. – С. 1139–1145; *Ї ж.* Путівники Львовом (друга половина XIX – початок XXI ст.) / М. Мовна. – Львів, 2014. – С. 60–64.

¹⁷ Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. – С. 75.

¹⁸ Там само. – С. 89.

¹⁹ Там само. – С. 90.

Успенську церкву й Ставропігійське братство, святий Юр і святоюрські ярмарки; в описі Куркового братства, а особливо – у розповіді про Личаків та його жителів. (Тут у “Проходи” інкрустовано етнографічний нарис дільниці з докладним описом весілля, ґрунтований на поширеному уявленні про “личаковера”: “Личаківський народ славився зростом, поставою, здоров'ям. Це були люди відважні, підприємливі, “до всього пробанти”. При тім палкі, гарячої вдачі, скорі до сварки й бійки”²⁰).

Така асиметрія системного й мозаїчного, середньовічного і модерного, наукового й сенсаційного, оригінального та шаблонного зробила текст “Проходів” привабливим в очах читача – пересічного галицького інтелігента, якому він був передусім адресований. З іншого боку, книга мала чітко визначену тенденцію. Не випадково серед подій модерної історії Львова Іван Крип'якевич вибирав ті, які стосувалися Листопадового Зриву. Вони були дуже актуальними для історичної свідомості галицьких українців, розчарованих поразкою визвольних змагань. Так, описуючи історію ратуші, вчений пригадував, що 1 листопада 1918 р. на ній було встановлено синьо-жовтий стяг, а біля неї стояли українські кулемети²¹. Чортівська скала для автора “Проходів” – не лише геологічне диво природи, а й спостережний пункт української артилерії, біля якого ще збереглися окопи 1918–1919 рр.²² Схожу функцію на сторінках книжки виконує й Високий Замок, де Крип'якевич також бачить сліди 1918 р.: “У деяких деревах знаходяться ще сьогодні луски патронів, які вказують на місце, де стояла артилерія”²³. Одну з тогочасних львівських околиць, Ялівець, вчений взагалі пов'язував лише з українсько-польськими боями під тутешніми казармами, з могилами полеглих українців та з пізнішим табором військовополонених. Тут автор путівника задіяв відразу кілька прихованих мотивів: образ героїчних українців, які захищають свій Львів і яких нищать поляки (оборонці ялівецьких касарень); образ забутих місць української історичної пам'яті у Львові (могили полеглих) і репресивної Польщі, яка принижує весь український соціум (табір інтернованих українців)²⁴. Зазначимо, що таких пасажів у “Проходах” мало, а прямих антипольських інвектив майже нема. Однак протиставлення українського Львова неукраїнському (польському) тут очевидне. Приклад – роздвоєний образ львівського Високого Замку. У викладі Крип'якевича первісний осідок руських князів після завоювання Львова стає “польським замком”, який у 1648 р. атакують козацькі війська та народні повстанці. Натомість у XIX ст., наголошує історик, польська “тромтадратія” перетворює Високий Замок у свій меморіал-“копець” Люблінської Унії, тоді як для українців площа під “копцем” стає місцем політичних віч та фестин, а у час Листопадового Чину – плацдармом бойових дій за Львів²⁵. Присутність таких сюжетів була знаковою, бо відповідала ментальності українських

²⁰ Там само. – С. 99.

²¹ Там само. – С. 32.

²² Там само. – С. 103.

²³ Там само. – С. 25.

²⁴ “В тутешніх казармах боронилися в листопаді 1918 р. українці й полягли у боротьбі з переважаючими силами поляків; їх спільна могила була довший час коло касарень, пізніше тіла полеглих перенесено на Личаківський цвинтар. Далі поодинокі могили були при Пасічній дорозі і на Масрівці. В 1919–1920 рр. Ялівець був славний табором інтернованих українців, через який перейшли тисячі інтелігентів і селян, цивільних і військових”. – Там само. – С. 102.

²⁵ Там само. – С. 26.

інтелектуалів 20–30 рр. ХХ ст. Тому І. Крип'якевич, з одного боку, намагався показати спільну україно-польсько-єврейську історію багатокультурного міста, а з іншого – прагнув відокремити історію українського Львова від Львова польського та єврейського. Так, на Личаківському цвинтарі дослідник перелічував передусім поховання українських діячів²⁶. Характеризуючи відносно нейтральні будівлі на площі Ринок, Крип'якевич усе одно виділяв будинки “Просвіти” й “Труда” та наголошував, що власниками багатьох ренесансних споруд були й українці.

Цей підхід відобразився й на побудові окремих маршрутів, які описував Крип'якевич у своїй книзі. Розглянемо, наприклад, перший із них, зосереджений довкола княжого міста Знаменно, що він розщеплений на дві суміжні, але водночас протиставлені смислові лінії. Перша з них акцентувала на генезі руського Львова (“Княжий замок – Старий замок – Чужі оселі – Українське міщанство на Жовківським передмісті”)²⁷. Після загального екскурсу, присвяченого початкам міста, історик починав “проходити” зверху Княжої гори, орієнтуючи читача на сучасній йому реалії: “домик огородника”, “реставрацію” / ресторан та штучну печеру²⁸. Далі він прагнув сформулювати в уяві своїх реципієнтів колишні (до 1830-х рр.) обриси “дуже оборонної” гори з давніх гравюр, “яка має вид стіжка”. Пізніше у текст впроваджено гаданий образ княжого замку Лева Даниловича, запозичений з “Потрійного Львова” Б. Зіморевича й доповнений авторською реконструкцією.²⁹ Потім Крип'якевич здійснював ретроспективний екскурс у зворотному напрямку: від руйнування княжого замку у 1340 р. до ХІХ – першої половини ХХ ст., коли на його місці споруджують ресторан, домок городника, штучну печеру, та засаджують квітник³⁰. Однак пізніше – на шляху з Княжої гори до Замкової вулиці, – дослідник знову вів читача шляхом уявної реконструкції міських укріплень, княжого двора й скарбниці, подаючи яскраву й детальну, хоч і гіпотетичну, картину найстаршого ринку (міської торговлиці) княжої доби³¹. У руслі тої ж напівхудожньої реконструкції автор пропонував читачам й дещо романтичну панораму княжого Львова³². Натомість демографічна характеристика середньовічного города як “людного й широкого міста” у путівнику була дзеркально протилежна тій, що існувала на момент видання книжки: “Українці у Львові за княжих часів творили більшість населення”³³. У такому вигляді вона несла окреслене ідеологічне навантаження: нагадувала львівським українцям про їхню автохтонність, первинність та колишню

²⁶ Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові – С. 97–98.

²⁷ Там само. – С. 10.

²⁸ Там само. – С. 13.

²⁹ “Можемо здогадуватися, що тут, як в інших замках, так і тут, над стрімкими збочами гори, ішов високий вал, на ньому були “заборола”, зложені з дерев'яних зрубів, “городниць”. Посередині стояв, мабуть, “стовп”, вежа з тесаного каменя або мурована (...), будинок для залоги, сховки на майно, і, може, церковця-каплиця”. – Там само.

³⁰ Там само.

³¹ “З Волині і Придніпрянщини привозили хутра, шкіри, віск, з полудня, через Галич, приходили товари з Греції й Азії: шовк, східне коріння, вино; з півночі й заходу, з Німеччини і західних держав ішло сукно, вовняні матерії, полотно, металеві вироби. Розкладали тут свої шатра купці з усіх сторін (...), але перше місце мали наші купці”. – Там само. – С. 15.

³² “Під княжим двором, біля торговлиці й далі стояли двори і доми міщан і бояр, серед садів і городів, між оселями, підносилися кругом вінок церков та монастирів”. – Там само. – С. 16.

³³ Там само.

соціальної вагу. Далі історик пропонував читачам реконструкцію етнічного обличчя новозаснованого Львова і плавно переходив до демографії міста у XVII ст., знову акцентуючи на символічній спадкоємності між Підзамчем та первісним Львовом: “і в пізніші часи українці найгустіше жили на території княжого города”³⁴. Водночас, переходячи від Підзамча до Жовківського передмістя, учений непомітно переносив увагу читачів на ранньомодерну епоху. Тут, в історії львівських цехів, також розставлено актуальні для міжвоєнного часу наголоси: “Українська шевська організація стала такою небезпечною для шевців-поляків, що вони мушили просити українців про згоду”³⁵. У тому ж руслі подано й минуле Жовківського передмістя: серед найбільших історичних подій цієї дільниці І. Крип'якевич називає першу (1648) й другу (1655) облоги Львова військами Б. Хмельницького³⁶. У розповіді з'являється актуальна для довоєнного Львова єврейська тема. З нею пов'язано мотиви етнічної експансії (“жиди, що були за княжих часів, але в невеликому числі, (...) врешті розмужалися так, що виперли християн з головної Жовківської вулиці на край передмістя”³⁷) та антиєврейських погромів ранньомодерної доби (“тумульт” 1664 р.)³⁸. Нарешті, Крип'якевич зображав Жовківське передмістя XIX–XX ст. й у зовсім іншому світлі: це – територія, на якій спочатку процвітають садові (городницькі) підприємства та фільварки, але де, зрештою, проникає й український національний рух та засновуються українські установи³⁹. На тлі загальної тенденції крип'якевичевої розповіді таке закінчення розділу цілком логічне. Його продовжує й розповідь про другу “вітку” історичних проходів, що починаються з Високого Замку (“Княжі укріплення – польський замок – облога й здобуття замку 1648 р. – Могила Люблінської унії – Нові спогади”⁴⁰). Тут однією з центральних стає проблема перетворення княжого міста у польське, зокрема виникнення на місці давніх укріплень “казимирівського” замку. Дуже детальний, як для путівника, опис цього замку Крип'якевич збагатив сюжетами різного спрямування: з одного боку – про ув'язнення Гальшки Острозької⁴¹, а з іншого – про облогу Львова козацькими військами. Саме ця подія (як успішна військова операція українців) стала однією з головних у сюжеті про Високий замок. Зрештою, велику частину розділу історик присвятив занепаду споруди в XIX ст. та трансформації узгір'я на могилу (“копець”) Люблінської унії. Цей польський патріотичний зачин був для українського вченого прикладом заздалегідь невдалого плану⁴². Протиставлення польського та українського погляду на місто помітне також в розділі, присвяченому міській дільниці, у якій пройшли дитячі та шкільні роки І. Крип'якевича: околицям собору св. Юра та вул. Городецької⁴³. Тут центральним сюжетом стала

³⁴ Там само. – С. 17.

³⁵ Там само. – С. 18.

³⁶ Там само. – С. 18–19.

³⁷ Там само. – С. 18.

³⁸ Там само. – С. 19.

³⁹ Там само. – С. 20.

⁴⁰ Там само. – С. 21.

⁴¹ Там само. – С. 22.

⁴² “Він був проєктований без технічних обчислень, “сипаний з піску на пісковій горі” – виявився не дуже тривким і вже 1907 р. обсипався почасти. Від часу до часу показуються на ньому нові риси” (тобто тріщини). – Там само. – С. 26.

⁴³ Там само. – С. 123–131.

історія головного греко-католицького храму міста: його архітектурного ансамблю, юридики та пов'язаних зі “св. Юром” традиційних щорічних ярмарків. Водночас серед сторінок святоюрської історії вчений окремо виділив облогу під проводом Б. Хмельницького. При цьому він не лише додатково наголосив на знаках українського тріумфу (“В 1648 р. на церкві св. Юра завішено козацький прапор, і тут стояв цілий відділ українського війська”), а й вмістив “повчальну” промову гетьмана про генезу українсько-польських конфліктів⁴⁴, актуалізуючи її в умовах 20–30 рр. ХХ ст. Однак це не означало, що путівник мав антипольське спрямування. “Історичні проходи по Львові” стали, радше, популяризацією дослідницької праці Крип'якевича, реалізацією його наукових зацікавлень: саме звідси походить широке використання сюжетів, пов'язаних з ХVІІ ст. та з постаттю Б. Хмельницького зокрема. Інша справа, що книга несла ту ж ідею активної українізації міського простору, що й раніший нарис вченого “Львів: його минувшина і теперішність”. На думку І. Крип'якевича, його праці мали б лише підтвердити актуальність такої тези⁴⁵. Певною мірою ця фраза відображала ідеологію не лише крип'якевичевих путівників по Львову, а й усього доробку науковця в першій половині ХХ ст.

Мандрівки пам'яттю: модель Олександра Надраги. Колишній однокласник Крип'якевича Олександр Надрага у своїх есе пішов іншим шляхом. Його спогади присвячені не стільки об'єктивній, як суб'єктивній картині історії Львова. Так, період до середини ХІХ ст. для цього автора був уже давнім. Навіть старі шематизми Львівської та Перемиської єпархій ХІХ ст. викликали у нього незвичайні емоції та “майже побожний” пієтет⁴⁶. Тому основна канва розповідей О. Надраги розгортається у руслі подій кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Крім того, його наративи мають нерідко досить вузьку й конкретну локалізацію. Іншими словами, автора цікавить не так загальна історія міста, як розвиток його окремих діляниць. З опублікованих нарисів Олександра Надраги помітно, що “його” Львів має кілька центрів. Перший і найголовніший – околиці вул. Городецької, костелу і школи св. Анни та собору Святого Юра – той самий, до якого звертався й Крип'якевич у своїх “Проходах”. Цим місцям, з якими було пов'язане й дитинство О. Надраги, відведено вагомий сегмент його споминів. Другий з епіцентрів, довкола яких розвивається смислова вісь розповіді, – площа Ринок та найближчі до неї місця: вул. Домініканська (на якій довгий час жила сім'я Надрагів) та близька до неї Волоська церква. Третім центром цього мемуарного образу Львова стає знову собор Святого Юра, але описаний тепер уже з боку вулиць Петра Скарги та Баденіх, де О. Надрага з родиною мешкав аж до депортації з міста у 1947 р.

Його міжвоєнні львівські нариси / “фельетони” так само, як і окремі складові “Історичних проходів по Львові” І. Крип'якевича, первісно публікували щоденні львівські газети. Імпульсом для написання більшості з цих нарисів стали поточні

⁴⁴ Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові – С. 127–128.

⁴⁵ “Хочемо таким робом впоїти в наш загал ту певність, що багато львівських культурних пам'яток пов'язано з минулим українського народу. Зовсім певно можна сказати, що посідачами кам'яниць було чимало українців. Сьогодні власниками деяких кам'яниць є українські установи. Вони й повинні бути репрезентаційними нашими будівлями. Це слід мати на увазі і допомагати власним установам поставити їх так, щоб (...) вони відповідали гідності народу”. – Там само. – С. 46.

⁴⁶ Надрага О. Серед львівських парків. – С. 119.

події з міського та родинного життя. У текстах О. Надраги ці події пов'язані з окресленими вулицями, площами, парками, будівлями Львова, а також із подіями та емоціями минулого. У цьому розумінні вони не становили заздалегідь упорядкованої системи, а були набором географічних і мемуарних маршрутів. Поступово сітка цих екскурсів ставала щораз густішою та, врешті-решт, охопила значну частину території Львова і його передмість: Стрийський парк (“Primavera Leopolitana”, “Стрийський парк”), будинок Духовної семінарії й церкви св. Духа (“Коперника, 36”, “Мої два сні перед Великоднем 1942 р”, “Як воно було за наших дідів”), Народна Лічниця (“Народна лічниця”, “Два канарки”), Городецька та її околиці (“Спогади про шкільні та гімназійні роки”, “Мої перші гімназійні спогади”, “Великдень за наших молодих літ”, “Городецька дільниця”, “Околицями Городецького”) площа святого Юра (“Святоюрський сквер”), університетський парк (“Єзуїтський город”), Цитадель (“Цитаделя та її оточення”), Високий замок, Знесіння, Погулянка, Площа Сокола-Батька тощо. При цьому автор нарисів нерідко звертав увагу навіть на мінімальні зміни у топоніміці та архітектурі окремих дільниць Львова. Недаремно його спогади, поруч з “Проходами” та іншими працями І. Крип’якевича, слугують сучасним дослідникам джерелом для реконструкції історичної мікротопоніміки міста та передмість⁴⁷.

Однак історія Львова у нарисах Олександра Надраги подавалася, у певному сенсі, обернено симетрично до схеми, яку запропонував І. Крип’якевич у своїх “Проходах”. Так, у текстах Надраги бачимо згадки про події й осіб середньовіччя та ранньомодерної доби (львівських братчиків, родину Боїмів). Та вони слугують лише тлом для основної розповіді, яка відтворює популярну, а не академічну версію міської історії. Наприклад, історія Святоюрської гори у “фельетонах” Надраги пов’язана з образами “князя Василюка”, який спокутує тут гріхи, постатями Лева Даниловича та ігумена Євфимія, нападу латинського єпископа Соліковського на руську церкву в січні 1584 р., “військом нашого Богдана” (Хмельницького), єпископів Антонія Винницького та Йосифа Шумлянського тощо. Так, згадки про напад “польського біскупа” на український собор, разом з покличами на добу козацьких війн для історичної свідомості львівських українців міжвоєнного часу були зовсім не випадковими⁴⁸. Не менш важливими ці сюжети були й для історичної уяви самого Олександра Надраги. Її фундаментом стали знаменні дати й особистості останніх десятиліть ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. Усі вони пропущені крізь призму світосприймання однієї людини у різні періоди її життя. Прикладом такої ретроспекції є розповідь про Городецьку вулицю, сплетена з кількох часових пластів, що відклалися в авторській пам’яті⁴⁹. Цей калейдоскоп подій демонструє, як трансформувався образ історії у свідомості інтелектуала.

⁴⁷ Долинська М. Історична топографія Львова ХІV–ХІХ ст. / М. Долинська. – Львів, 2006. – С. 25, 27.

⁴⁸ Надрага О. Серед львівських парків. – С. 224.

⁴⁹ “Я жив на Городецькій від 1892 до 1920 р. З вікон свого сальону бачив я різні речі. Бачив цісаря Франца Йосифа з почотом двора міністрів (...), як він 1894 р. відвідав Львів і їхав із двірця Городецькою вулицею. Бачив я більші і менші відділи львівського гарнізону, як вони з оркестрою йшли на маневри і як з них верталися, бачив різні похорони, головню командатів корпусів і генералів, яких везли до Відня, Граца чи Інсбрука. Бачив, як 1907 р. будували трасу електричного трамвая (...). Бачив також, як 1914 р. везли з двірця на Замарстинів наших москвофілів (...). Опісля чув українські пісні козацьких полків і російські частушки. Бачив я

Важливим є також акцент на “нашій трагедії” – подіях, пов’язаних з українсько-польською війною 1918–1919 рр. Так само, як Іван Крип’якевич, Олександр Надрага фіксував сліди Листопадових боїв у Львові (зокрема, на Персенківці), а серед персонажів у його львівських спогадах з’явилися воїни УГА. Такі приклади апелювали до патріотизму галицьких українців так само, як і розповіді про ранньоновітні часи. Значущим елементом картини Львова, яка вимальовувалася у свідомості О. Надраги, стало повсякденне життя міста. Так, в його нарисах бачимо спогади про релігійні ритуали й уявлення жителів Городецької дільниці (зокрема, культ Яна Непомука серед парафіян костелу св. Анни), святкування Різдва й Великодня у Львові, докладно описана обрядовість Страсного тижня (включно з церемонією обходу Божих гробів і плащаниць у львівських храмах) тощо. Отож, перед читачем поставав багатобарвний світ побуту львів’ян кінця XIX – першої половини XX ст., зокрема деталі їхнього повсякденного й святкового одягу та їжі. Цей світ зник разом із подіями Другої світової війни та повоєнних років. У житті Олександра Надраги ті події мали справді фатальне значення. У 1947 р. його з сім’єю депортували в Анжеро-Судженськ Кемеровської області під претекстом зв’язків з антирадянським підпіллям, а фактично, як наближеного до керівництва ліквідованої на псевдособорі 1946 р. УГКЦ. Написані на засланні спогади у формі листів до рідні й знайомих стали для нього способом відтворити довоєнний Львів й зберегти його в пам’яті нащадків, створити утопічний простір, відгороджений від несприятливих реалій радянського життя.

Цій меті мали, очевидно, слугувати й своєрідні “проходи Львовом”, написані в останні роки життя Олександра Надраги після його повернення зі спецпоселення. У сімейному архіві Надрагів збереглася лише друга їхня частина (від 10 до 35 стор.). Первісна назва нотаток втрачена, тому “проходами” цей текст можна назвати лише умовно, виходячи зі стилістичних та змістових ознак. Але, по суті, це справді мандрівка Львовом, призначена, як зазначав автор, для молодого покоління. Знаменно, що починається ця віртуальна подорож там само, де й історичні проходи І. Крип’якевича: з Високого замку, зокрема з “домика огорожника”. Ймовірно, текст О. Надраги був написаний задля публікації, хоч виданий так і не був. Тому його автор змушений був пристосовувати його до радянських пропагандистських лозунгів, зокрема підкреслювати прірву між старим (капіталістичним, недосконалим, експлуататорським) і новим (соціалістичним, прогресивним) ладом. Проте приклади з життя Львова, які наводив Надрага, справді свідчили про зовнішню модернізацію міста у післявоєнний період. Взагалі у його тексті повторена та ж стратегія, що й у міжвоєнних нарисах: поєднання книжної розповіді про середньовічну й ранньомодерну історію Львова з власними живими спогадами про місто зламу XIX–XX ст. У цих мемуарних елементах добре видно основний фах автора. Якщо І. Крип’якевич дивився на місто очима професійного історика, то О. Надрага розглядав його з погляду юриста. Так, львівські передмістя у цих “проходах” зображені непевною територією злочинності, бідності, конфліктів з правом та заплутаних відносин у сфері приватної власності (див. додаток). Збережені фрагменти “проходів Львовом” Олександра Надраги сконцетровані здебільшого довкола повсякденного життя

і генерала Бем-Ермолі з переможеним австрійським військом. (...) Бачив також, як “львівські діти” йшли потім блукати світом (...) Пізніше і я пішов з ними та вернувся аж по нашій трагедії в 1919 році”. – Там само. – С. 216.

міста. Нерідко він пропонував молодим читачам побачити Львів очима школяра кінця XIX – першої половини XX ст. (цей принцип фігурував і в його попередніх споминах). Так, околиці вулиці Збіжевої мемуарист асоціював з барвистою картиною ринку, т. зв. Збіжевої торговиці та сусідніх з нею площ. Це – простори дитячих спогадів автора, в яких розкривалася матеріальна культура та побутові зацікавлення львів'ян кінця XIX ст.: читання забороненої “брукової” літератури (“Шерлоків Холмсів”), катання на ковзанах і колекціонування “видівок”, захоплення “магічними ліхтарями”, враження від перших “німих” кінострічок тощо. (Див. додаток).

“Проходи” Надраги відтворювали мовну, матеріальну та емоційну атмосферу того світу, з якого вийшов і сам мемуарист, і його товариш – Іван Крип'якевич. Водночас Надрагу вражали нова радянська архітектура (зокрема там, де вона замінила старі пошарпані будівлі) та незвично велика (порівняно з передвоєнними роками) кількість авто, через які, на думку мемуариста, “просто не можливо перейти вулицю”. Ці зміни він оцінював загалом позитивно, так само, як заміну польських назв вулиць українськими – знак того, що місто вертається до своїх “княжих витоків”. Однак, попри все це, О. Надрага не побачив своїх спогадів надрукованими. Так само, незважаючи на певні кроки з боку Івана Крип'якевича, не змогла вийти у світ ще одна його праця – написана у засланні велика україномовна “Історія римського права”. (Як свідчить адресована О. Надразі записка І. Крип'якевича, рукописна версія цієї роботи містила біля тисячі сторінок машинопису, значна частина яких, на жаль, загубилася.) З іншого боку, сам І. Крип'якевич планував перевидати “Історичні проходи по Львові” у радянський час, навіть готував фотоілюстрації, однак це видання теж не побачило світ⁵⁰.

“Історичні проходи” І. Крип'якевича та львівські нариси О. Надраги посідають окреме місце у леополітані. З одного боку, вони різні. “Проходи” І. Крип'якевича збудовані за принципом упорядкованого, певною мірою безстороннього викладу історичних відомостей та фактів, зокрема з історії давнього, середньовічного та ранньоновітнього Львова. Нариси О. Надраги – калейдоскоп особистих, емоційних спогадів та спостережень, в які інкрустовано важливі для автора та української спільноти історичні факти. Тому крізь них видно Львів кін. XIX–XX ст.: австрійське (орієнтовно з 1890 до 1914 рр.), польське (міжвоєнний період), німецьке (1941–1944) та радянське (початку 1960-х рр.) місто. Проте обидва тексти є різновидами своєрідного жанру “мандрівок містом”. Його рамки лежать між строгим науковим дискурсом та вільною мемуаристикою⁵¹. Це та частина книг про місто, яку ще одна його дослідниця, Люція Харевицова, колись віднесла до категорії “miłośnictwa Lwowa” (загалом позитивно оцінюючи популяризаторську діяльність І. Крип'якевича в його “Історичних проходах”)⁵². Яким би сентиментальним

⁵⁰ *Дорош А.* У проходах за світлинами / А. Дорош // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. – С. 650–654.

⁵¹ Ця традиція знайшла своє продовження і в наші дні, зокрема у путівнику Андрія Дороша (батько якого супроводжував І. Крип'якевича у його проходах), а також в одному з путівників Личаківським цвинтарем. Див: *Дорош А.* Львів. Проходи не без задоволення і з мораллю / А. Дорош. – Львів, 2008. – 132 с; *Криса Л.* Проходи по Личакову. Путівник / Л. Криса, М. Нагай. – Львів, 2007. – 108 с.

⁵² *Charewiczowa Ł.* Historiografja i miłośnictwo Lwowa / Ł. Charewiczowa. – Lwów, 1938. – S. 180.

та нестрогим видавалося таке окреслення, воно дуже точно передає дух і букву львівських текстів Івана Крип'якевича та Олександра Надраги. Їхні проходи – не просто продукт багатолітнього зацікавлення Львовом, його історією, культурою та архітектурою. Це – свідчення любові до рідного Міста, його мурів, жителів, до незвичної духовної атмосфери, яка в людській уяві оповиває Львів впродовж століть, роблячи його міфічним пристанищем для нових і нових поколінь.

Додаток

Олександр Надрага

Проходи Львовом (фрагменти)

До злидених, брудних, замешканих головою єврейською біднотою вулиць належали (...) вул. Шпитальна, Котленська, Алембеків, Бика, Жерельна, які теж були часто осідками ліпшої або гіршої сорти люпанарів і місцем променади жеркинь купної любові, котра реалізувалася звичайно в існуючих там “годинних” готелях, та по яких то вулицях було часто небезпечно ходити одинцем вечорами і ночами. Одна тільки вул. Соняшна мала яку-таку репутацію, головне відколи брати Германи побудували при ній розривкове варієте “Колоссеум”, яке із-за своєї звичайно доброї програми тішилося досить великою фреквенцією і ведучий до нього пасаж, та відколи на цій вулиці побудовано трамвайну лінію (...) Головним елементом, що робив теж ці вулиці небезпечними, були виселені зі Львова наголовні злодії, проститутки, які ухилилися від санітарної та поліційної контролі, та волоцюги (інших причин виселення ані Австрія, ані Польща не знали). Всі вони скривалися недалеко від Жовківської і Замарстинівської рогачок в різних трущобах і вертепах, а ночами, мимо цього що мали “заборонений Львів”, виходили в обговорювану частину міста аж до Краківської вулиці, Краківської площі і сумежуючих з ними вуличок, прим. Фурманської вулиці, на “лови” і “здобутки”. (...) Ту треба було перевести радикальну операцію, а передусім зрівнати з землею більшість рудер, якими ця дільниця була переповнена, а оставші ще кам'яниці основно зремонтувати. Однак розібрання рудер без попереднього їх вивласнення, яке було дуже трудне зглядом на зобов'язуючі тоді дотичні закони та фактичний і табулярний стан посідання і власности цих рудер. Кожна майже така рудера була заінтабульована, значить її право власности було вписане на велику кількість співвласників, а майже кожному прислугував тільки мінімальний дрібничий ідеальний уділ. Але навіть такий роздрібнений табулярний стан не відповідав дуже часто фактичному станові посідання власности, бо вписані ще дотепер в ґрунтових книгах співвласники і їх наступники давно поділилися поодинокими фізичними частинами цієї рудери, а крім цього велика частина ще дотепер інтабульованих співвласників або давно позбула позтабулярно свої дрібничі уділи третім особам, або померла без заінтабульовання її уділів на спадкоємців, або місце її теперішнього проживання було невідоме. Отже, дотичне вивласнює поступовання при такому станові річи було утруднене і мусіло після дуже довгих провірень і розшуків співвласників доводити аж до установи для них кураторів і по переведенні вже з ними (...) приписаних законом формальностей. Те саме відносилось до відступлення незабудованих ще частин поодиноких реальностей для поширення вулиць, для улаштування солідних їздень, тротуарів, (...) засіяння на них квітників та квіткових різноманітних лент. Впрочім закони про вивласнення

були винятковими законами і можна було їх приміняти тоді, коли цього вимагали (...) публічні цілі і потреби (побудовання залізничних шляхів(...) копалень, військових об'єктів тощо). Знова на основне і дороге зремонтвання залишених ще будівель не могла здобутися рада города, раз і-за недостачі відповідних фондів, а даліше з огляду на це, що ці будівлі були приватною власністю, а власників годі було змушувати до ремонту, бо ними були переважно скрайні бідняки. А вкінці, де мала бути приміщена ця превелика маса бідняків, яку треба було експітувати з призначених на розібрання рудер? Ту вже кінчилася ціла магістратська мудрість, як рівнож приватна ініціатива та добродійність богатих, які, треба признати, побудували з власних засобів багато лікарень, сиротинців, домів для стариків і немічників, приютів та створили багато добродійних фундацій...

[Опис Збіжевої та сусідніх площ] На першій площі відбувався кожної ночі торг фруктами гуртом. Гуртовики продавали їх власникам овочарень, цукоронь і інших лавок, що торгували теж фруктами. Коли продавцям не вдалося позбути свого товару ночью, залишалися вони на своїх місцях через день, часто до 3–4 години після полудня. На цій самій площі продавали щочетверга і щоп'ятниці вбитий дріб, що його продавці звозили у Львів у мішках і скринях. Дріб продавався звичайно необскубаний, бо скубання курячого пір'я, яке не мало великої вартости, просто не оплачувалося. Тому ціна такого неоскубаного дробу була тим далеко нижча, як на Ринку і на інших львівських базарах. Однак деякі продавці хоч би із-за нудів, спричинених очікуванням на покупців, оскубували свій товар, не складаючи пір'я в яесь замкнене місце, і тому в сказані дні стовп повітря над цілою площею був просто переповнений пір'ям. На цій площі продавали теж львівські різники, а головно їх жінки м'ясо гіршої сорти, що його купувала львівська біднота. Врешті, продавали там рибу перед жидівськими шабасами і різдвяними святами обох обрядів. Тоді вода, яка спливала з бочок і кадій, в яких були поміщені живі риби, тільки побільшувала болото і бруд цієї площі. Великою спеціальністю обговорюваної дільниці була друга площа, звана давніше площею Сольських, положена поміж вулицями Полтвяною і Ботвіна (давніше – Сонішною(?), яка була так сказати антикварним універмагом під голим небом. Можна там було купити те, чого тільки ученича, студентська чи пенсіонерська душа забажала. Товар діставався там звичайно за посередництвом львівських “ганделесів”, які з мішком на плечах обходили подвір'я камениць “свого району” і пронизливим криком “ганделе, ганделе” оферували свою готовність купівлі чого-небудь старого або непотрібного. Випродувалися їм люди, головно біднота, зі свого зношеного одягу, білля, старої домашньої посуду, металевого злону із сокир, молотів, тощо, а навіть лахміття і костий зі з'їденого м'яса, які збирала в цій цілі головно домашня прислуга, щоби придбати собі в цей спосіб кілька центів. Ба, часом діставалися ганделясам книжки, географічні карти і навіть малюнки. Неабиякими клієнтами ганделесів були студенти, які випродувалися їм із своїх книжок та з різних частин своєї зношеної гардероби, щоби добути кілька шісток та таний білет до театру або колоссеум чи на квіти для своєї коханої. Донині я не забув анекдоту про якогось студента, що намагався продати своєму ганделясові рештки своїх зношених штанів, але зустрівся зі слухним його замітом “Ну, ногавиці є, а де решта?”. Я вже згадав, що продавалися на цій площі старі книжки і малюнки. Продавці не мали поняття про вартість цього товару, а тому нерідко можна було в них купити книжковий унікат

або малюнок з підписом визначного художника за “собачу” ціну. Впрочім продавці звертали тільки увагу на рамки до малюнку, на які (...) покупці не респектували. Нас гімназистів з нижчих класів інтересував інший товар, як електричні батареї та дзвінки і дуже популярні між молоддю магичні ліхтарі з образцями до них. Перед появою у Львові десь у 1903 чи 1904 році першого кіна, поміщеного в шатрі на площі, яка служила на склад дерева, положений на початку вул. Янівської, яке висвітлювало поодинокі образці з російсько-японської війни, різні сцени з життя ковбоїв та рабункові напади на поштові дилижанси чи авта. Взагалі було там багато руху і багато стрілів, очевидно німих, як ціле кіно. Власник цього кіна, німець Оеєр (?) робив, очевидно, на цьому “кокосові” інтереси. Далше інтересували нас, “мікрусів”, шляйфи, цебто коньки(?), нерідко навіть нікльовані із шкіряними ремінцями до їх прив’язування, будівельні камінчики Ріхтера, з яких можна було будувати чудові палати, вежі і мости, заграничні поштові марки, поодинокі і наклеєні в альбомах, старі заграничні монети тощо. Купували ми теж кухонну літературу, а просто розбивалися за Шерлоком Голмсом, який тоді почав появлятися, та за різною пригодницькою літературою. Не погордували ми різними молотками і сталевими пилками, а навіть різними шрубками, гачками і іншою, звичайно нікому не потрібною дріботою, яку ми купували, бо вона може колись придатися і т.д. А у висшій гімназії ми полювали не тільки за улюбленим нами Шерлоком Голмсом, але теж за звичайно англійського походження анзіхтскартами, тобто видівками з малюнками преганих місс’ів, в які ми, очевидно, до безтями влюблялися. І одні і другі скарби ховали ми на ніч під наші подушки, а днями держали під нашими шкільними лавками і показували їх найбільш довіреним нашим колегам. Щоби вони лопали із-за заздрості із-за нашого, а не їх превеликого щастя. Часто, коли нас бельфер вирвав толкувати якогось там Тацита чи Софокля, ми безпосередньо перед тим, як встати, цілували на щастя, щоб ніхто не бачив, нашу англійську красуню, але в останньому нашому обрахунку ми не знали, хто побіджував, чи Шерлок Голмс, чи на наш ідеал на анзіхтскарті, здається, однак, що перевагу мав Шерлок Голмс. В кожному разі, оба наші скарби коштували нам цілі гекатомби “цвасрів”. Часто більшість цього описаного вище товару, виложеного на лавочках, походила з невідомих і дуже непевних джерел, коштувала наших продавців дуже мало і тому вони продавали цей свій підозрілий товар просто за безцінь. Правда, вони зачинали з доволі високої ціни. Але і вони і ми знали дуже добре, що коли вони зацінять приміром десять, то ми їм заоферуєм один і то по короткому торзі, стане воно звичайно на двох-трьох. Початкова доволі висока ціна була впливом марної впрочім надії “купця”, що прецінь часом знайдеться дурний, який дасться зловити і заплатити йому мало що не меншу ціну від початково ним поставленої....

Roman Holyk, Marta Nadruga. A Travel to History and the Journey to Memory: image of Lviv in the essays of Ivan Krypiakevych and Alexander Nadruga

The article provides the comparative analysis of the images of Lviv in the essays of Ivan Krypiakevych and Alexander Nadruga. These texts considered as the specific kinds of the guide to the city and its history.

Key words: Lviv, image, history, mentality, Ivan Krypiakevych, Alexander Nadruga.